

Поддєрьогін А.М.,

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Корнилюк А.В.,

аспірантка кафедри фінансів підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЇ ТА ЇХ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ

Розглянуто взаємозв'язок між інноваціями та інвестиціями з урахуванням основних положень теорії циклічності. Запропоновано напрями фінансового забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості України.

The authors consider interrelation between investments and innovations taking into account basic ideas of the cyclic theory. Also the ways of financial provision for innovation development of Ukrainian food industry are suggested.

Постановка проблеми. Харчова промисловість є важливою для економіки України. Але на багатьох підприємствах використовується застарілі обладнання та технології, що негативно впливає на ефективність їх роботи. За цих обставин важливе значення має забезпечення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості. Реалізація такого курсу пов'язана з вирішенням фінансових проблем, які стосуються залучення та використання інвестицій.

У працях вітчизняних та зарубіжних науковців питанням інвестиційного та інноваційного розвитку економіки приділяється значна увага. Даній темі присвятили свої дослідження зарубіжні вчені: Ю. Брігхем, В.В. Бочаров, Л. Гітман, Є.В. Нагашев, Є.С. Стоянова, У.Ф. Шарп, Ю.В. Яковець та ін. Вагомий внесок у дослідження питань інноваційного розвитку та інвестиційної привабливості промисловості України внесли вітчизняні

вчені В.М. Геєць, Т.В. Майорова, Л.І. Нейкова, А.А. Пересада, В.Г. Федоренко. Питанням інноваційного розвитку харчової промисловості присвячені праці вітчизняних вчених: Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Е.І. Шелудько.

Проте питання фінансування інноваційних проектів та забезпечення їх результативності з урахуванням особливостей економічного розвитку України залишаються недостатньо дослідженими нашими науковцями. Метою даної статті є обґрунтування напрямів інвестиційної діяльності, спрямованої на впровадження інновацій в харчовій промисловості України.

Вказана мета досягається на основі вирішення наступних завдань: вивчення взаємозв'язку між інвестиціями та інноваціями на основі теорії циклічності, проведення аналізу інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості України та обґрунтування напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання є основою поступального розвитку країни. Його забезпечення дає можливість нарощування виробничого потенціалу, реалізації економічних та соціальних програм. Важливим фактором його прискорення є розробка та впровадження інновацій, що є пріоритетною складовою загальної економічної стратегії. В останні роки накопичилося багато проблем, що стримують розвиток економіки в цілому і харчової промисловості зокрема. До них, зокрема, відносяться низький технічний та технологічний рівень виробництва, слабкі конкурентні позиції вітчизняних підприємств, недостатні темпи оновлення основних засобів, висока енергоємність та матеріалоємність виробничих комплексів. Вирішення зазначених проблем потребує запровадження заходів з прискорення інноваційної діяльності.

Особливої уваги заслуговують питання фінансування розвитку інновацій. В Україні на забезпечення таких програм використовуються незначні кошти. Нераціональною є структура інноваційних витрат (переважають продуктові інновації у порівнянні з процесними). Недостатніми

є обсяги науково-технічних робіт. Потребують збільшення програми державного фінансування розвитку науки і техніки. Тому забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу потребує цілеспрямованої державної підтримки.

В процесі фінансування інноваційної діяльності використовуються різні джерела. До них, зокрема, відносяться:

1. Власні фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності (амортизаційні відрахування, чистий прибуток, інші надходження).
2. Кошти, залучені на фондовому ринку (шляхом емісії та розміщення корпоративних прав, боргових цінних паперів, депозитарних розписок та залучення інвестицій в інших формах).
3. Позики (банківські кредити, комерційні кредити, державні позики, кредити міжнародних фінансових організацій).
4. Видатки Державного та місцевих бюджетів, а також державних цільових фондів (у вигляді фінансування, асигнування, датування).
5. Інші джерела (благодійні внески, допомога).

Переважає більшість інвестицій в інноваційні проекти в Україні, в тому числі у харчовій промисловості, здійснюється за власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності. Ресурси, залучені на фондовому ринку, а також довгострокові позики комерційних банків є незначними. Видатки державного та місцевого бюджетів (включаючи державні цільові фонди) недостатні. Прискорення інноваційного розвитку потребує суттєвого вдосконалення його фінансування та запровадження дієвих механізмів стимулювання розробки та запровадження інноваційних проектів.

Російські науковці Ю.В. Яківець та Б.Н. Кузик, зазначають, що «інновації – це душа інвестицій, без інновацій капітальні вкладення можуть виявитися неефективними чи навіть шкідливими, продовжуючи життя неконкурентоспроможним товарам»¹. В сучасних умовах функціонування

¹ Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец. – 2-е изд., доп. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – с. 382.

підприємств харчової промисловості, де головним критерієм успіху є конкурентоспроможність продукції на ринку, інвестувати кошти в екстенсивний розвиток є помилкою, яка зрештою може призвести до втрати частки на ринку, а отже і прибутку.

Дослідження проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств потребує розгляду теоретичних питань взаємозв'язку інновацій та виробничої діяльності підприємств.

Основоположник вчення про інновації, австрійський вчений Й.Шумпетер, під інноваціями розумів насамперед поєднання вже існуючих факторів виробництва у новий спосіб, створення нових комбінацій². Він виділяв 5 типів інновацій:

- Випуск нової або істотно поліпшеної продукції.
- Освоєння нових видів техніки та технології.
- Завоювання або створення нових ринків збуту.
- Відкриття нових або отримання доступу до вже існуючих джерел сировини.
- Створення нової промислової організації (наприклад, забезпечення монопольного становища підприємства або усунення з монопольного становища підприємства-конкурента).

Впровадження інновацій є запорукою швидкого технічного і технологічного оновлення підприємств, зміцнення конкурентних позицій. Американський вчений Р. Фостер це положення ілюструє за допомогою S-подібної кривої (рис. 1), яка відображає взаємозв'язок між інвестиціями в інновації та результатами, що були отримані внаслідок цього³.

² Joseph A. Schumpeter. Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York Toronto London: McGraw-Hill Book Company, 1939, p. 84.

³ Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. В.И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1987. – с. 25.

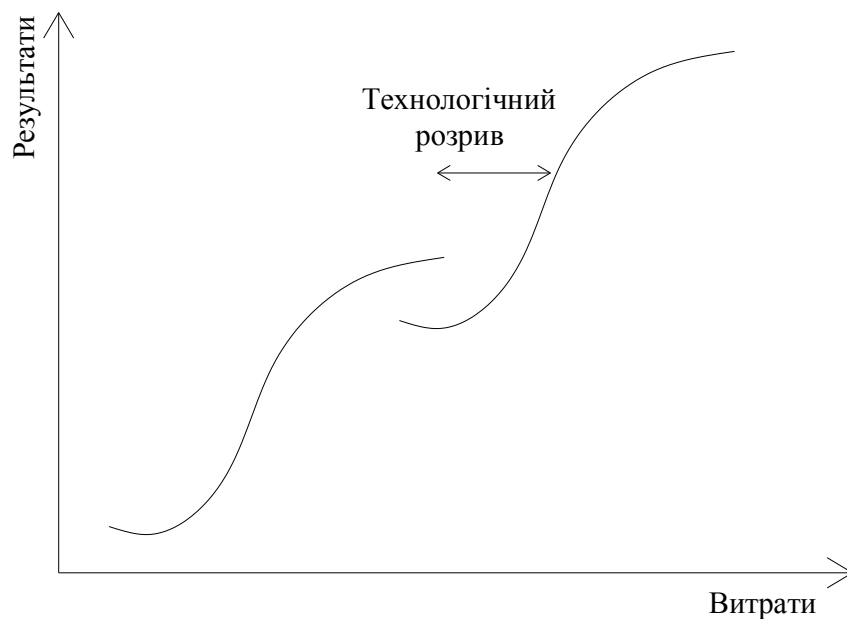

Рис. 1. Взаємозв'язок між інвестиціями та інноваціями

На початковій стадії інвестування витрати значно перевищують надходження, але через деякий час тенденція кардинально змінюється. Об'єкт інноваційно-інвестиційних вкладень забезпечує прибуток на рівні більшому, ніж до цього. Так триває до того часу, поки впроваджена інновація (техніка, технологія тощо) не вичерпає себе (на графіку цей момент відображає верхня межа кривої). В таких випадках виникає технологічний розрив – момент зміни однієї технології іншою, більш сучасною.

П. Самуельсон, пояснюючи роль технічного прогресу у виробництві, зазначав, що технічного регресу у ринковій економіці бути не може, оскільки це суперечить самому принципу функціонування ринку. Стратегічним завданням підприємства є своєчасне виявлення таких розривів та здійснення інвестицій в інноваційну техніку і технологію.

У табл. 1 представлена характеристика розвитку технологічних циклів згідно досліджень австрійського вченого Й. Шумпетера та американського вченого Р. Фостера⁴.

⁴ Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. В.И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1987. – с. 37.

Характеристика технологічних циклів

Період	Опис
1787-1842	Нововведення у текстильній промисловості
1843-1897	Розвиток залізнодорожного транспорту, механізація виробництва
1898-1940	Розвиток хімічної промисловості, електричних приладів.
1940-1990	Електроніка, управлінські технології.

Фахівці виділяють наступні цикли інноваційної діяльності⁵:

- Короткострокові (3-4 роки), полягають у покращенні або модифікації існуючих техніки та технології.
- Середньострокові (9-11 років), забезпечують заміну поколінь техніки та технології.
- Довгострокові (45-55 років), супроводжуються зміною домінуючих технологічних укладів.
- Наддовгострокові (2-3 століття), пов'язані зі зміною способів виробництва.

Використання знань щодо типології та тривалості вказаних циклів на практиці, дає можливість менеджерам підприємства краще пристосовуватися до ринкових умов, підвищувати конкурентоспроможність продукції. Проте необхідно враховувати, що тривалість вказаних циклів скорочується внаслідок активізації інвестиційно-інноваційних процесів у переважній частини суб'єктів господарювання.

Економічні кризи сприяють виникненню та впровадженню інновацій. Підприємці прагнуть стабілізувати свою частку на ринку, не допустити

⁵ Иновационный тип развития экономики: Учебник. Изд. 2-е, доп. и перераб. / Под общ. ред. А.Н. Фоломьева. – М.: Изд-во РАГС, 2008. – с. 83.

скорочення грошових надходжень. Адже під час скорочення попиту на ринку виграє те підприємство, яке має конкурентну продукцію за співвідношенням «ціна-якість». Підвищенню цього показника сприяють саме інновації.

Таким чином, зважаючи на застарілість техніки та технології, що застосовуються у на підприємствах харчової промисловості України, вважаємо за необхідне наголосити на важливості саме інноваційної форми інвестування. Це дозволить збільшити частку продукції харчової промисловості на вітчизняному і світовому продовольчому ринку. Підприємства, які оновлюють виробництво одержують переваги у порівнянні з конкурентами, які не впроваджують інноваційні технології.

В Україні обсяг фінансування інновацій у 2007 р. становив 0,85% ВВП. Це досить низький показник у порівнянні з розвинутими країнами. Зокрема, в країнах ЄС він становив 1,7% , а на 2010 р. прийнято орієнтир в 3% ВВП. Витрати на фінансування Державного агентства з інвестицій та інновацій з державного бюджету є недостатніми. На 2008р. було заплановано 329,4 млн. грн., а на 2009 р. – лише 29,7 млн. грн. До того ж, запланованого обсягу фінансування у 2008 р. досягнуто не було. Рівень його виконання становив всього близько 8,3% (27,3 млн. грн.). Безпосередньо на фінансування інноваційної діяльності було спрямовано лише 3,6% від зазначеної суми, або 982,8 тис. грн.⁶ Очевидно, що такі обсяги державного фінансування інвестицій та інновацій не здатні створити значних позитивних зрушень в економіці держави, в тому числі і в харчовій промисловості. Не виконуються також державні плани з надання капітальних трансфертів організаціям, не використовується механізм внутрішніх кредитів для інноваційних підприємств, неефективною є система податкових пільг, яка використовується в Україні.

В останні роки (2004-2007) зросли темпи оновлення основного капіталу в харчовій промисловості України. Це дещо зменшило рівень зносу основних

⁶ Кузнєцов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні. - Економічна правда від 20.05.2009 р.
Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/4a140101ed7dd/>

засобів з 56% у 2004 р. до 45,5% у 2007 р., який, однак, залишається досить високим. Проте знос основних засобів у харчовій промисловості є значно нижчим, ніж у промисловості в цілому (див. табл. 2).

Таблиця 2*

Динаміка показників використання основних засобів у харчовій промисловості України

Показники	Роки			
	2004	2005	2006	2007
Вартість основних засобів, млн. грн.	40778	40763	47221	57037
Вартість введених в дію нових основних засобів, млн. грн.	3139	4392	4845	7203
Індекс оновлення основних засобів, %	108,2	139,9	110,3	148,7
Вартість ліквідованих основних засобів, млн. грн.	216	293	228	288
Ступінь зносу основних засобів у харчовій промисловості, %	56	49,8	48,3	45,5
Ступінь зносу основних засобів у промисловості, %	58,6	58,2	58,6	59,3

*Джерело: Державний комітет статистики.

Подальший розвиток харчової промисловості повинен здійснюватися шляхом суттєвого технічного і технологічного оновлення підприємств. Проте таке оновлення має здійснюватися виключно інтенсивним шляхом, тобто не за рахунок нарощення основного капіталу, а насамперед якісного його покращення. Основою сучасної парадигми інвестування в харчову промисловість повинна бути концепція не «наздоганяючого», а «випереджаючого» розвитку.

Аналіз розподілу загального обсягу витрат на інноваційну діяльність на підприємствах харчової промисловості України у 2007 році показав, що

переважна їх частина (87%) спрямовувалась на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення⁷. Це свідчить про значну уніфікацію виробництва. На нашу думку, необхідно збільшити частку витрат на НДР, яка зараз знаходиться на критично низькому рівні (1,7%). Індивідуальні науково-дослідні розробки дозволять врахувати специфіку конкретного підприємства при впровадженні інноваційної техніки, налагодженні виробничого процесу, випуску нової продукції. Передусім такі витрати повинні спрямовуватись на підвищення якості та безпечності продуктів харчування, без яких неможливо розширити частку нашої держави на зовнішніх ринках харчових продуктів.

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності у харчовій промисловості у 2007 р. дає підстави зробити висновки, що основним фінансовим джерелом забезпечення інноваційної діяльності підприємств є їх власні кошти⁸. Така ситуація має як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних можна віднести те, що підприємства мають певні власні фінансові ресурси. До негативних сторін відноситься недостатність власних ресурсів для повного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності.

У 2008 р. підприємства харчової промисловості України мали збитки на суму 5026,2 млн. грн., а за 5 місяців 2009 р. – прибуток в сумі 2945,6 млн. грн. При цьому спостерігалася тенденція до збільшення частки збиткових підприємств з 38,3 % у 2008 році до 40,8% за січень-травень 2009 року⁹. Отже, для близько 40% вітчизняних підприємств досліджуваної галузі є неможливим використання прибутку для забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності. У 2007 р. вагома частка інвестицій в інноваційні проекти (20,2%) здійснювалася також за рахунок кредитів¹⁰. Проте в умовах

⁷ А.М. Поддєрьогін, А.В. Корнилюк. Фінансовий стан та інвестиційна привабливість підприємств харчової промисловості України. // Економіка і регіон. – 2009. - №1 – с. 97.

⁸ Там же, с. 98.

⁹ За даними державного комітету статистики.

¹⁰ Там же.

значного обмеження банківського кредитування промисловості в умовах фінансової кризи, позикові кошти не відіграватимуть значної ролі у забезпеченні інвестиційно-інноваційній діяльності підприємств.

Дефіцит фінансових ресурсів для прискорення інвестиційно-інноваційної діяльності в умовах економічної кризи позначився на обсягах інвестицій в основний капітал підприємств харчової промисловості, які, за даними Державного комітету статистики, за січень-березень 2009 р. (відносно відповідного періоду 2008 р.) скоротилися на 51,7 %. Зменшення інвестиційних вкладень є негативним явищем для підприємств. З урахуванням мультиплікаційного ефекту, воно призведе до скорочення доходів підприємств та подальшого зменшення ресурсів для інвестування. Позитивним результатом є те, що за січень-травень 2009 р. до відповідного періоду минулого року в харчовій промисловості зафіксований найменший рівень падіння виробництва порівняно з промисловістю України в цілому – 0,9%¹¹.

Досягнення значного мультиплікативного ефекту, тобто збільшення приросту доходу на величину, більшу за приріст початкових вкладень, можна очікувати від залучення іноземних інвестицій, які окрім власне прямих фінансових надходжень матимуть позитивний вплив на прибутковість підприємства (адже іноземні інвестиції вкладаються зазвичай у високоефективні проекти), а також на підвищення довіри банків до підприємств. Інвестиційна привабливість підприємств харчової промисловості забезпечується стійким попитом на її продукцію в державі, а також значним експортним потенціалом галузі.

Слід також зазначити, що розвиток харчової промисловості справляє як прямий, так і опосередкований вплив на економічний розвиток держави в цілому. Прямий вплив проявляється у зростанні ВВП, сплати податків,

¹¹ Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму? – К: НІСД, 2009. – с.10.

забезпеченні робочих місць. Опосередкований - у використанні продуктів харчування для забезпечення працездатності населення.

Державна фінансова політика сприяння інноваційної діяльності має бути спрямована на:

- Стимулювання збільшення обсягів власних коштів підприємств, що витрачаються з метою активізації інноваційної діяльності.
- Нарощування потенціалу державного фінансування інновацій.
- Збільшення обсягів кредитування інноваційних проектів.
- Створення умов для нарощування інвестицій на інноваційно активних підприємствах.

Висновки. Для забезпечення динамічного розвитку харчової промисловості України, зміцнення її конкурентних позицій на вітчизняному та зарубіжному ринках потребує значного збільшення інвестицій, спрямованих на впровадження інновацій, проведення технічного і технологічного оновлення підприємств.

Основним фінансовим джерелом забезпечення інноваційної діяльності підприємств досліджуваної галузі є власні кошти. Вагома частка інвестицій в інноваційні проекти здійснювалася також за рахунок кредитів. Проте в умовах значного обмеження банківського кредитування промисловості таке джерело відіграє незначну роль в забезпеченні інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств.

Для зростання обсягів інвестицій у харчову промисловість, спрямованих на прискорення інновацій, з боку держави необхідне стимулювання збільшення обсягів власних коштів підприємств, що інвестуються в інноваційні об'єкти шляхом запровадження податкових пільг. Актуальним є збільшення державного фінансування інновацій через нарощення обсягів кредитування високоефективних інноваційних проектів, основною метою яких є зміцнення конкурентоспроможності харчової продукції на вітчизняному та закордонному ринках збуту.

